

Strategisk kultur och typer av militärt försvar

Denna artikel fokuserar på den kulturella dimensionen av militär strategi. Den militärstrategiska kulturen påverkas av såväl historiska som aktuella kulturströmningar i samhället. Samhällets inverkan på den militära kulturen är stark eftersom militära organisationer är en spegelbild av det samhälle de är skapade för att försvara. Exempelvis påverkar religion, etnicitet och genusfrågor det kulturella klimatet i militära organisationer. Därutöver utvecklas i militära, liksom i alla andra system en särskild inomorganisationskultur som är åtskild från men påverkad av samhället i övrigt.¹

John Keegan ger i inledningen av boken *Krig Och Kultur* en bild av militär kultur där regements- och stamkulturen anses ha gemensamma drag av tradition och ritual. Således gör olika delar av de väpnade styrkor saker på olika sätt och av skäl som inte nödvändigtvis styrs av strikt rationella bevekelsegrunder.² Jag vill dock i likhet med historieforskaren John A. Lynn se begreppet innebörd inte bara utifrån den självuppfattning som existerar i alla väpnade styrkor utan också utifrån rådande föreställningar om krig och strid.³ I det sistnämnda tolkar jag in organisations-, lednings- och insatskoncept liksom den roll som de väpnade styrkorna spelar i en vidare säkerhetspolitisk kontext.

Den samhällseliga och militära kulturen sammansmälts i den militärstrategiska kulturen till en kompromiss avseende hur statens politiska och militära institutioner föreställer sig väpnade konflikter liksom hur de hanterar dessa. Den militärstrategiska kulturen härstammar från civila värderingar och från militärt professionella föreställningar jämte existerande "hårdvara" i form av tillgängliga militära kapaciteter.⁴ När det nordiska småstatsperspektivet skall belysas sker detta utifrån faktorer som knappast avviker från motsvarande granskning som görs i vilken stor, medelstor eller liten demokratisk stat som helst. Regeringarna, parlamenten, opinionens inställning till användningen av militärt våld, alliansförhållanden liksom det strategiska tänkande som återspeglas i gällande militärstrategiska doktriner utgör centrala påverkansfaktorer. Jag fokuserar framställningen på den inommilitära kulturen, vilket givetvis resonemanget ovan, ingalunda sker frånkopplat samhällsutvecklingen i övrigt.

Min behandling av ämnet strategisk kultur och dess inverkan på hur militära organisationer utformas tar utgångspunkt i det historiska skeendet, då kulturella processer är relativt långsamma företeelser, och dagssituationen följaktligen bör betraktas

utifrån ett längre tidsperspektiv. Jag inleder med att behandla några huvuddrag i den nordiska utvecklingen med starttidpunkt i Napoleonkrigen, vars kulturella influenser påverkat utvecklingen fram till vår tid. Efterföljande avsnitt exemplifierar utifrån norska förhållanden hur samhällseliga krav på nationsbyggande påverkar den militärstrategiska kulturen för att därefter rent generellt behandla humandimensionens inverkan. Efterföljande avsnitt anknyter till humandimensionen genom att behandla den militärstrategiska organisations- och ledningskulturen där jag fokuserat på svenska förhållanden. Därefter ägnas ett avsnitt åt att belysa den politiska viljan att utnyttja militära maktmedel som ett säkerhetspolitiskt instrument och jag använder mig också här av Sverige som praktikfall. Några tankar kring nödvändigheten av liksom förutsättningarna för att bygga en ny militärstrategisk kultur avslutar kapitlet.

Militärstrategiska kulturinfluenser på de nordiska länderna

Statsmaktens roll är alltsedan den Westfaliska freden 1648 nära kopplad till att skapa fysisk trygghet för medborgarna. Eftersom staten har ett med gränser definierat fysiskt territorium blir uppgiften att skapa trygghet sammanflätad med den territoriella integriteten och följaktligen förmågan att försvara denna. Därmed blir en stats militära makt såväl en symbol för statens självbestämmande som instrumentet för dess reella förmåga att hävda detta självbestämmande. Detta förhållande var påtagligt också i en småstat som Sverige fram till i början på 1900-talet då försvarsutgifterna utgjorde mer än hälften av statens utgifter.⁵

Den tyske sociologen Max Weber är en typisk representant för det westfaliska statstänkandet när han säger att "en politisk organisation betecknas som en "stat" om dess administration upprätthåller kravet på *monopol* på *legitimt* nyttjande av fysisk makt".⁶ Traditionellt har också statens militära kapacitet varit en väsentlig faktor för att definiera staters förhållande till varandra och placering i en regional och global maktstruktur, ur vilken begreppen supermakt, stormakt, regional makt och småstat kan härledas.⁷ Jag skall i detta avsnitt behandla företeelsen genom att se på hur den militärstrategiska kulturen främst i Norge och Sverige har förändrats mot bakgrund av den säkerhetspolitiska, teknologiska, sociopolitiska och ekonomiska utvecklingen. Den militärstrategiska kulturen i väst byggde från 1800-talets början till och med utgången av det kalla kriget på det napoleonska militärparadigmet, med vilket avses det system av antaganden och tankemönster som var allmänt erkänt inom det militärvetenskapliga området.

För giltigheten av detta paradigm erfordrades ett antal rambetingelser.⁸ För det första var kriget totalt i den meningen att det handlade om existentiella krig för nationalstater, vilka var de helt dominerande internationella aktörerna. En tydligt avgränsad skillnad rådde mellan fred och krig.

För det andra var kriget symmetriskt i och med att den europeiska kontinenten var huvudsaklig krigsskådeplats och kriget fördes mellan stater med likartad kulturell bakgrund. Därtill var det militärteoretiska fundamentet liksom de teknologiska nivåerna hos motståndarsidornas krigsmakter likartade. För det tredje fanns en tydlig åtskillnad mellan fred och krig. Detta framtvingades inte minst av de enorma kostnader och resurser som krävdes för den totala samhällsmobilisering som implicit ligger i uttrycket "att sätta landet på krigsfot".

För det fjärde gällde, som vi visat i kapitlet om det politiska eller militära primatet, åtminstone fram till och med första världskriget, att kriget fördes på militärens premisser. Detta fick som konsekvens att politikerna i stor utsträckning trädde tillbaka i samband med ett krigsutbrott till förmån för ökad makt hos de högsta militära beslutsfattarna och deras stabsorgan. Detta förhållande bröts definitivt i samband med det Andra Världskriget då politiska krigsledare som Winston Churchill och Franklin Roosevelt tydligt hävdade det politiska primatet.

För det femte förutsattes en offervilja som under 1800-talet och i början av 1900-talet möjliggjordes dels av att varje familj i regel hade många barn dels att döden var allierad närvarande. Rådde inte krig skördades ändå regelbundna offer i form av svält, sjukdom och epidemier. Också värnpliktsystemet kan kopplas ihop med faktorn offervilja. Värnpliktens tillämpning skedde utifrån den politiska förutsättningen att krig mellan nationalstater är en existentiell fråga. Eftersom krigsföringen förutsatte en total mobilisering av nationens resurser uppstod konsekvenskedjan att krig i industrialismens tidsålder förutsatte en samhällelig mobilisering som krävde värnplikt vilket i sin tur fick som konsekvens att kriget blev ett gigantiskt styrkeprov mellan stater och allianser. Kulminationspunkt för denna militärstrategiska kultur blev de båda världskrigen.⁹

Huvudkonturerna av dessa fem rambetingelser återspeglar också synen på krigets karaktär under den knappt halvsekullånga epok som benämns det kalla kriget. Denna föreställning materialiserade sig också mycket konkret i de nordiska länderna i form av totalförsvarskoncept som innefattade samhällets alla verksamhetsområden.

För Danmark, Finland, Norge och Sverige innebar krigsperioderna 1792-1815 respektive 1848-71 genomgripande förändringar. Perioden mellan Sveriges förlust av Finland 1809 och den efterföljande unionen med Norge 1814 gav nya politiska och

geografiska förutsättningar för det strategiska tänkandet i Sverige. Fokus för detta kom att bli försvaret mot Ryssland som uppfattades som det enda land som kunde hota unionens självständighet, ett problem som ansågs kräva en defensivt organiserad krigsmakt.¹⁰ I unionen mellan Sverige och Norge från 1814 lade Karl XIV Johan fast en neutral utrikespolitik vars mål var att undgå krig med England och Ryssland. Detta blev inledningen till en långvarig säkerhetspolitisk huvudriktning för länderna på den skandinaviska halvön, som i sin tur fått konsekvenser för synen på användningen av militär makt som ett politiskt medel. För Danmark, liksom för Norge efter unionsupplösningen 1905, kom neutraliteten att gälla fram till det tyska angreppet den 9:e april 1940 och för Sverige ligger fortfarande den militära alliansfriheten fast.¹¹

Från 1830-talet utvecklades de tankar om ödesgemenskap mellan danskar, norrmän och svenskar som kom att gå under benämning skandinavismen. Rörelsen fick sitt genombrott under 1840-talet och levde vidare ett par decennier. Danmarks förlust i kriget mot Preussen 1863-64 skedde utan att Sverige och Norge lyckades åstadkomma annat än ett begränsat stöd vilket också kom att markera slutet för skandinavismen som idé. Däremot fick skandinavismen betydelse på de nordiska ländernas hotperception. Sveriges och Danmarks syn på varandra som huvudfiende blev inaktuell. Kriget år 1814 blev det senaste mellan Sverige och Danmark/Norge, varefter följde en nittioårig period av union mellan Sverige och Norge¹².

Konstanten i den svenska hotuppfattningen alltsedan 1814 och fram till avslutningen på det kalla kriget har varit Ryssland. I detta sammanhang var Karl Johans politiska omsvängning som ledde till att svenska och ryska trupper slogs tillsammans mot Napoleon i Tyskland år 1813 en säkerhetspolitisk parentes. Förlusten av Finland i 1808-09 års Rysk-svenska krig kom under mycket lång tid att befästa uppfattningen om Ryssland som huvudmotståndare under en konflikt.¹³

Åren 1848-50 upplevde Europa ett antal omvälvande revolutionskrig. År 1848 återupprättades det bonapartistiska kejsardömet. Italiens och Tysklands enande föregicks av krig. Den nya regimen i Frankrike kom att föra en aktiv utrikespolitik stödd på användningen av militära maktmedel vilket medförde att den franska armén fram till 1870-talet kom att framstå som modell för det svenska militära tänkandet. Ett exempel på en situation där den franska synen på användningen av militär makt som stöd för utrikes- och säkerhetspolitiken, influerade svensk-norskt tänkande kan enligt Jan Glete hämtas från situationen i Nordtyskland under åren 1848-50. Tyska enighetssträvanden ledde till regelrätta krigshandlingar i Schleswig-Holstein mellan en upprorsrörelse och preussiska trupper som stod mot den danska armén. Detta berörde den svensk-norska unionen påtagligt, varför unionstrupper år 1848 fanns i

beredskap på Fyn samtidigt som andra styrkor hölls i beredskap i Skåne och under 1849-50 sändes svensk-norska förband till Schleswig för ordningshållning i samband med pågående fredsförhandlingar.¹⁴

Orsaken till de franska influenserna var flera. Trots nederlaget 1812-15 hade den franska armén förmått bevara sin prestige. Denna stärktes i samband med Krimkriget 1853-56 liksom under kriget i Italien år 1859 där den på två månader besegrade Österrike, vilket banade väg för Italiens enande. I samband med kriget i Italien kom också Guisepe Garibaldi's frivilligstyrkor att starkt influera den skarpskytterörelse som utvecklades i Sverige under 1860-talet.¹⁵

Den snabba Preussiska segern över Österrike 1866 blev inledningen till ett mins-kande franskt inflytande på det militära tänkandet. Detta var det första krig på den Europeiska kontinenten där järnvägarna kom att spela en viktig roll för arméns mobilisering och underhållstjänst. Den preussiska värnpliktsarmén som leddes av en professionell generalstab kom att uppfattas som ett framgångskoncept. Det efterföljande fransk-tyska kriget 1870-71 kom att avgöra Tysklands roll som ledande kontinentalmakt i Europa och befäste det preussiska konceptets överlägsenhet över det franska. Den preussiska värnpliktsarmén blev med sin långa utbildningstid, professionella officerskår, krigs- och mobiliseringsplanläggning utarbetad av en högkvalificerad generalstab och som övades i stora realistiskt genomförda fälttjänstövningar en vägvisare för andra nationer. I Norden kom Sverige att tydligt influeras av det tyska konceptet. Efter den franska modellens avgörande nederlag i 1870-71 års krig kom det långsiktiga reformarbetet i Sverige i mycket att handla om uppbyggnaden av en värnpliktsarmé, en generalstab och en reformerad högre militär utbildning. En jämförelse med Norge visar på ett mycket närbesläktat tänkande. I den norska härordningen av 1888 såg man framför sig en armé som avseende organisation, utrustning samt operativt och taktiskt tänkande låg nära den svenska.

Men också Europas industriella och teknologiska revolution påverkade starkt förutsättningarna för småstaten att bryta med ett gammalt militärt system som i fallet Sverige hade sitt ursprung i Karl XI:s indelningsverk. På ett par decennier hade slätborrade och framladdade gevär och artilleripjäser med låg eldhastighet och kort räckvidd ersatts av räfflade och bakladdade motsvarigheter med avsevärt högre eldhastighet och räckvidd. Telegrafens möjliggjorde starkt förbättrade möjligheter för ledning över stora ytor samtidigt som utbyggnaden av järnvägar och ett förbättrat landsvägsnät förbättrade förutsättningarna för mobilisering, koncentring och underhållstjänst. Kommunikationernas utveckling blev därmed också en fråga inte bara kopplad till näringslivets strukturutveckling utan i hög grad också en militär fråga.

Senare delen av 1800-talet liksom upptakten på 1900-talet utgjorde en militär uppbyggnadsperiod såväl i Sverige som i Norge. Denna kan alltså karakteriseras som styrd av kontinentaleuropeiska influenser, främst tyska. Uniformerna var starkt tyskinspirerade, dock ej sjöofficersuniformerna, vilka hade stora likheter med de som bars av Royal Navy. I Sverige byggdes kaserner "à la Potsdam". Utbildning samt taktiskt och operativt tänkande hämtade i hög grad inspiration från kontinentens starkaste militärmakt. Det dominerande militärteoretiska fundamentet utgjordes av Clausewitz' och Jominis tankar. Personliga erfarenheter och intryck från studieresor som genomfördes av enskilda officerare var ett viktigt sätt att skaffa sig kunskaper från Europas dominerande militärmakter. Av de svenska militära studieresor som företogs under åren 1900-14 dominerade enligt forskaren Christian Sandahl de som hade destination Tyskland.¹⁶

Mellankrigstiden innebar för Europa krigsleda, politisk avspänning och fredsoptimism. Omfattande militära neddragningar genomfördes i såväl Danmark som Norge och Sverige. I Danmark skedde en tydlig tyngdpunktsförskjutning i försvarsdoktrinen från existensförsvar mot ett försvar vars uppgifter blev gränsövervakning. I 1932 års försvarsbeslut fortsatte neddragningarna i form av en minskad budgetram vilket fick som följd att landets väpnade styrkor inte kunde följa med i den tekniska utvecklingen. Antalet inkallade värnpliktiga minskades liksom övningsverksamheten. Sett i ett längre tidsperspektiv visar sig frågetecknen om realismen i en dansk existensförsvarsdoktrin, främst riktat mot den gamle arvfjenden Tyskland, redan under perioden 1890-1909. Tankarna om ett försvar mot ett tyskt angrepp fick under denna period ge vika för ett tänkande som sökte skapa säkerhet genom att hindra Tysklands motståndare från att få tillträde till Östersjön.¹⁷

I Sverige fattades 1925 ett försvarsbeslut som innebar mycket omfattande nedskärningar inom främst armén. De små flygenheter som fanns i Armén och Marinen slogs samman, varvid ett självständigt Flygvapen kunde organiseras. 1933 års försvarsordning i Norge kan, förutom att här inte bildades något självständigt Flygvapen, närmast karakteriseras som en motsvarighet till det åtta år tidigare fattade försvarsbeslutet i Sverige.

Från ett militärstrategiskt kulturperspektiv kan följande iakttagelse göras avseende mellankrigstiden. Fullföljandet i Danmark, Norge och Sverige av den tidigare neutralitetslinjen innebar implicit kravet på egen försvarsförmåga. Trots omfattande militära neddragningar var det napoleonska paradigmet dominerande. Det vill säga att de militära organisationerna i såväl Danmark som Norge och Sverige fortsatt byggdes upp efter ett mönster som gällde i alla Europas stater. De tre nordiska

småstaternas militära organisationer kan karakteriseras som miniatyrer av de kontinentala stormakternas motsvarigheter, varför deras effekt gentemot den presumtive angriparen från och med 1930-talets början, Tyskland, blev allt mindre. Frågan är då om det uppstod några tankar kring hur små länder som själva måste klara sitt försvar skulle strukturera sin militära organisation och konceptuellt utveckla denna i syfte att neutralisera en angriparens styrka?

I Norge argumenterade general Otto Ruge i samband med arbetet inför 1933 års försvarsordning för en organisation som skulle utformas med hänsyn till det totala krigets krav. Han ville modernisera och mekanisera armén samt förstärka sjöförsvaret och skapa en separat försvarsgren för luftförsvaret. Ruge ville också utveckla förmågan till gemensamma operationer, tankar som dock ej fick något större genomslag.¹⁸ I Sverige hade den blivande Överbefälhavaren Helge Ljung och en krets av reformistiska officerare sedan slutet av 1920 talet mycket aktivt arbetat för en moderniserad krigsmakt vilket åtminstone till del kom till uttryck genom 1936 års försvarsbeslut.¹⁹ En granskning av detta års försvarsbeslut avseende organisation och utbildning²⁰ visar på ett trendbrott i riktning mot framförallt kvalitativa förbättringar i förhållande till det år 1925 fattade försvarsbeslutet. Men det är kvalitativa förbättringar vars ramverk, i likhet med vad som gällde för Europa i övrigt fortfarande utgjordes av det napoleonska paradigmet. Sak samma kan anföras om det operativa tänkandet som det återspeglas i den svenska krigsplanläggning som utarbetades under kriget.²¹ Dessa planer var resultatet av fortlöpande hotbildsförändringar och byggde på de successiva förbättringar av den krigsorganisation som var ett resultat av bland annat 1936 och 1942 års försvarsbeslut. Men den svenska krigsplanläggningen avvek knappast från dominerande operativa principer som gällde på den europeiska kontinenten.

Under det kalla kriget dominerades det militära tänkandet i Danmark och Norge av utvecklingen inom den västliga försvarsalliansen NATO. Den danska planeringen mot ett angrepp från Warszawapakten tog sikte på ett försvar av danskt territorium, i syfte att säkerställa tillförseln av allierade styrkor varefter kampen skulle fortsätta tillsammans med dessa. Det danska invasionsförsvarskonceptet var nära samordnat med det västtyska. På motsvarande sätt byggde den norska försvarsplaneringen på förstärkning av allierade stridskrafter med en tyngdpunkt av det norska försvaret till Troms fylke i Nordnorge. Det alliansfria Sveriges försvarsplanering hade sin klara tyngdpunkt riktad österut. Eftersom den skandinaviska halvön från militärstrategiska utgångspunkter bildar en militärgeografisk enhet genomfördes framförallt på operativ nivå en begränsad samordning av de norska och svenska försvarsförberedelserna.

En förklaring till att vare sig Danmark eller Norge utarbetade någon nationell militär strategi under det kalla kriget var att dessa länders militära strategier var underordnade en Natostrategi där alliansens största bidragsgivare, USA, var dominerande. Ser man till den stridskraftsammansättning som existerade i Danmark, Finland, Norge och Sverige med utgångspunkt i 1980 talet kan följande generella iakttagelser göras.²² Det värnpliktsystem som tillämpades som grund för personalförsörjningssystemet i alla fyra länder ledde i förening med en begränsad försvarsekonomi till en landmilitär struktur som hade en relativt låg utbildningsnivå vid huvuddelen av förbanden, där det stora flertalet kan karakteriseras som ett pansarvärnsinfanteri. Men organisationsstrukturen var likartad den som tillämpades i de större NATO-länderna liksom Warszawapakten. Man kan således tala om organisatorisk symmetri vad gällde markstridskrafterna. I samtliga fyra länder visar vid samma tidpunkt flygstridskrafterna god kvalitet avseende luftförsvarsförmåga. Sjöstridskrafterna hade anpassat fartygsmateriel och insatskoncept efter de geografiska förutsättningarna, med relativt många små ytattackfartyg, kvalificerade ubåtar²³, minkrigsresurser och specialförband för skärgårdsstrid. De operativa koncepten byggde på att hålla territorium mot en angripare. Utfallet i denna typ av krigföring bygger på att den som satsar de största resurserna och förmår att ta de största förlusterna sannolikt är den sida som avgår med segern.

En annan iakttagelse är att såväl den norska som danska satsningen på ett defensivt försvarskoncept innebar att den offensiva dimensionen överläts på allierade stridskrafter. Det svenska försvaret innehöll en begränsad offensiv dimension i form av attackflyget, det marina djupförsvarssystemet och arméns pansarbrigader. Jag har dock inte funnit några mera utvecklade tankar i vare sig Danmark, Norge eller Sverige under det kalla kriget som skulle ha inneburit "konceptuell helomläggning" i syfte att bättre kunna föra striden på egna villkor och vända angriparens höga mekaniseringsgrad och logistikberoende till dennes nackdel genom att exempelvis utveckla plattare, mindre personalintensiva strukturer där offensiv slagkraft maximeras samtidigt som logistikberoendet minimeras. Således en organisation karakteriserad av hög personell och materiell kvalitet med tillgång till vapensystem med lång räckvidd och god precision.

Samhällets påverkan av den militärstrategiska kulturen

De sätt på vilka en stat utformar sina strategier och följaktligen utkämpar sina krig är en funktion av statens politiska system och kultur i vid bemärkelse. Sedan för-

sta världskrigets slut har statens politiska ledning varit överordnad den militärstrategiska då det gällt att utforma de militära maktmedlen liksom sätten att använda dessa efter rådande säkerhetspolitiska förutsättningar. Därutöver påverkar statens interna maktförhållanden de militära maktmedlens uppbyggnad och roll. Men även om den säkerhetspolitiska miljön påverkar försvarets storlek liksom försvarsbudgeten, påverkar också inre förhållanden som exempelvis landets politiska kultur och existerande organisationskultur inom försvaret dess utformning. I detta avsnitt skall jag exemplifiera samhällets påverkan utifrån norska förhållanden.

Den norske forskaren Ståle Ulriksen hävdar i sin bok *Den norske forsvarstradisjonen*²⁴ att landets försvar särskilt under det senaste århundradet haft en tydlig samhällsbyggande funktion. Denna tradition som i Norge bygger på att försvaret rekryteras från folket, uppkom under slutet på 1800-talet och i början på 1900-talet. Således i en tid då norsk nationalism stod som högst inför unionsupplösningen med Sverige. Idén om det norska folkförsvaret – banden mellan armén och nationen – står här helt central, varför begreppen försvar och värnplikt nästan blivit synonymer, något som också inkluderar värnpliktens roll som ett integrerande instrument i samhället. Denna samhällsbyggande roll återkom efter andra världskrigets slut då den norska nationen åter skulle konsolideras och landet återuppbyggas. För beslutande politiker fanns ett motsatsförhållande mellan att använda resurser på försvaret och att använda dessa för att skapa välfärd och arbetstillfällen. För norska politiker hade ur detta perspektiv byggandet av välfärdsstaten en säkerhetspolitisk dimension i och med att man ville undgå mellankrigstidens inrikespolitiska spänningar.

Det kalla kriget medförde för Norges del att landets försvarspolitik internationaliserades genom NATO-medlemskapet 1949. Detta till trots kom mycket av försvarstraditionen från 1905 att föras vidare enligt Ulriksen. Den skidburne värnpliktige norske infanteristen som var van vid ett hårt klimat och kunde utnyttja den norska terrängen blev själva symbolen för norskt militärväsende. Armén kom att prioriteras mot bakgrund av värnpliktssystemet. Den strategi som Norges politiska och militära ledning valde för försvaret av landet var inte i överensstämmelse med krigserfarenheterna, eftersom man prioriterade uppbyggnaden av en infanteriarmé på bekostnad av teknologi. Ulriksen hävdar att den norska strategin var avpassad efter värnpliktsystemets förutsättningar vilket innebar enkla operativa och taktiska koncept liksom enkel taktik. Här finns en förklaring till varför den norska landmilitära tyngdpunkten kom att förläggas till försvaret av fjällmassiven i inre Troms, något som fick till konsekvens att den potentiella angriparen erhöll initiativet.²⁵

Det norska konceptet med en prioritering av en stor infanteriarmé känns under samma tidsperiod igen särskilt från Finland och Sverige. Avseende de finska erfarenheterna finns en tung historisk faktor då landets svagt mekaniserade armé gjort väl ifrån sig mot de sovjetiska stridskrafterna under såväl vinter- som fortsättningskriget. Det finländska territorialförsvarskonceptet har förutsatt en mycket hög uttagsgrad av tillgängligt antal värnpliktiga. Kravet på många arméförband har kopplats till existerande territorialförsvarskoncept och en lång gräns till Sovjetunionen-Ryssland.

Det svenska motivet kan spåras i en folkförsvarstanke som genom den allmänna värnplikten skapade god försvarsvilja vilket ledde till att försvaret fick bred acceptans i samhället. Detta tänkande ligger nära det norska avseende försvarets samhällsbyggande roll. Fram till det kalla krigets slut har betydelsen av många förband med mindre kvalificerade vapensystem framför ett mindre antal högt kvalificerade förband hävdats upprepade gånger. Satsningen på ett territoriellt uthålligt försvar som innehöll många markstridsförband blev under lång tid med små modifieringar en bärande idé för markstridskrafternas utveckling.²⁶ Då Flygvapnet i samband med 1958 års försvarsbeslut kom att bli den ekonomiskt prioriterade försvarsgrenen var också de reella möjligheterna att mekanisera armén obefintliga för en småstat som Sverige, särskilt i en situation där kvantitet gavs hög prioritet. Också i Sverige förekom ett starkt värnpliktsideologiskt inslag. Generalen Nils Skölds skrift "*Värnplikt och Folkförsvar*"²⁷ argumenterar starkt för den allmänna värnplikten och att denna skall ses som styrande för bland annat materielanskaffningen.

Humandimensionen som militärstrategisk faktor

Utgångspunkten för att karakterisera militära kulturer kan tas i orden uniform, hierarki och disciplin²⁸. Uniformiteten avser här militära organisationers gemensamma värdegrund. Försvaret av nationen och konstitutionen exemplifierar värden som tenderar att överlappa professionella och individuella värderingar och kan beskrivas som institutionsorienterade. En jämförande studie utarbetad av forskarna Joseph Soeters, Donna Winslow och Alise Weibull visar dock på stora kulturella differenser också i de västliga länderna. Den militära kulturen i länder som Belgien, Italien och Tyskland samt också, om än i mindre utsträckning, i Nederländerna, Frankrike och Spanien kan karakteriseras som institutionsorienterade. Som jämförelse värderar officerare i de nordiska länderna som Danmark och Norge fritid, boende, lön och befordringsmöjligheter högt. Den militära professionen är här mera att betrakta som "vilket yrke som helst".

Den militära kulturens hierarkiska dimension kan enligt samma studie relateras till dess byråkratiska karaktär och uttryckas som distans mellan organisationens olika nivåer. Denna distans mellan organisatoriska nivåer liksom regelstyrningen är generellt större i militära organisationer än i näringslivet beroende på ett socialt system som baseras på vertikala maktrelationer. Exempelvis är tvångsdimensionen starkare vid militära akademier i Belgien, Frankrike, Italien och Spanien än vid motsvarigheten i Norge där det kulturella klimatet mera fokuserar på resultat och lägger mindre vikt vid former.

Bland annat allmänt omfattade regler, orderlydnad och auktoritet samt sätten som militära organisationer hanterar brott mot givna order eller regler uttrycks i ordet disciplin. Exempelvis lägger kadetter i västliga länder som Tyskland, Belgien och Nederländerna mindre vikt vid de flesta aspekter av begreppet militär disciplin. Samma resultat presenteras i undersökningen avseende Danmark, Sverige och Norge. Vid militära akademier i Frankrike, Italien, Spanien och Storbritannien värderas som jämförelse betydelsen av disciplin högt.

Inom militära organisationer finns också variationer i kulturmönster och identitet mellan försvarsgrenarna liksom inom dessa. Denna självbild påverkar enligt Ståle Ulriksen val av operativa koncept, taktik och materielanskaffning. Åsiktsskillnaderna mellan förespråkare för bemannade krigsflygplan och de som förordar obemannade luftfarkoster i såväl spanings-, som jakt- och attackuppgifter visar på kulturella motsättningar inom en försvarsgren. Flertalet inflytelserika officerare i Flygvapnet har en bakgrund som piloter och har starkt påverkats i sitt yrkesval av viljan att flyga. I denna grupp kan det antas finnas starka motkrafter mot det förarlösa flygplanet. Kultur är således inte bara abstraktioner som kan uttryckas med orden uppfattningar och värderingar utan även högst fysiska objekt som människors verksamhet centrerar kring. Stridsvagnen, jaktflygplanet och ubåten är system som inverkar på militära institutioners rutiner och metoder samt påverkar i tillägg synen på estetik och värderingar. Således blir en strikt rationell syn på vapensystems operativa och taktiska roll samt dessas effekt en alltför endimensionell utgångspunkt när militära organisationer skall utsättas för mera genomgripande förändringar.

Vapensystem representerar något betydligt mer än stålet de är tillverkat av och den effekt som erhålls då de bringas till insats. Utöver det operativa och taktiska värde som de representerar har de ett symbolvärde. Militära organisationer utformar enligt Ulriksen sin egen identitet och gör val som bekräftar och vidareför denna identitet. Personalen i militära organisationer genomgår enligt Ulriksen omfattande socialiseringsprocesser som starkt identifierar dem med respektive vapen- eller stöd-

system.²⁹ Chefen för den amerikanska marinen (CNO) i början av 1970-talet, amiral Elmo Zumwalt, upplevde detta när han försökte att finna en ny roll för marinens verksamhet efter Vietnamkriget:

[D]e teknologiskt komplicerade hangarfartygen (och den lika raffinerade atomubåten) krävde att marinens personal tidigt måste underkastas en intensiv specialisering. Officerare och sjömän blev därmed tvungna att lägga sig till med ett smalt operativt fokus, att bilda "fackföreningar", specialiserade och exklusiva gemenskaper innanför marinen som stängde tänkesätt (*minds*) och begränsade synvidd (*vision*)³⁰

Erfarenheterna från stridsverksamhet snabbar upp förändringar genom att akademisk debatt och spekulationer ersätts av en pragmatisk syn som fokuserar på att realisera nya kapaciteter inom ramen för nya organisationer och med nya operativa och taktiska koncept. Detta därför att behoven är påtagligt verkliga och lösningar erfordras i nutid. Förutsättningarna för mera djupgående förändringar av militära organisationer i fred är dock mera begränsade. Orsakerna till detta sammanhänger med att försiktighet, konservatism och förutsägbarhet tenderar att uppfattas som god omdömesförmåga. Följaktligen tenderar chefer med dessa egenskaper att dominera i initialskedet av konflikter. Det existerar därför en tendens att intill en konflikt kräver avgörande handlingskraft, så blir officerare som är beredda att ta risker, själva förutsättningen för att initiativtagande skall vara möjligt, betraktade med misstänksamhet.

Det tidigare diskuterade utvidgade konfliktspektrat får också tydliga mänskliga konsekvenser i situationer där västliga demokratier är engagerade i en väpnad kamp mot icke-statliga aktörer. I tvistefrågor som berör statliga aktörer innebär användningen av militär makt att politiken och diplomatin har misslyckats. I kampen mot icke-statliga aktörer som exempelvis terrorister, vars ideologiska fundament kan utgöras av religiös fundamentalism, tenderar det politiska och diplomatiska instrumentet att vara totalt överksam vilket innebär att det är användningen av våldsmedel som blir det centrala. Här konfronteras en västlig sekulariserad kulturuppfattning, vars kamp kringgärdas av tidigare generationers syn på vad politiken gör, vad polisen gör och vad som krigets lagar tillåter, mot kulturer som slåss för gud och vars syfte kan vara hämnd och som inte känner några som helst begränsningar för sin våldsutövning.³¹

Den amerikanske översten och militärteoretikern Douglas A. Macgregor hävdar att på grund av att dagens konflikter avviker så diametralt från exempelvis Gulfkriget 1991, krävs ett helt nytt sätt att tänka där förmågan att hantera kaos och det icke

förväntade är centrala kvalitéer hos de väpnade styrkorna. Samtidigt som militära organisationer fortfarande måste kunna möta en motståndare med i stort samma struktur och doktrinära fundament som de västliga militära organisationerna, behöver de kunna kämpa mot terroristorganisationer, droggarteller, krigsherrar, militant fundamentalism och paramilitära organisationer. Hur skall då västliga militära organisationer med framgång kunna ta upp kampen mot motståndare som har helt andra normer och värderingar och inte ålägger sig några restriktioner avseende våldsutövning?

Utmaningen blir enligt Macgregor att bryta ett existerande, starkt institutionellt, kulturmönster av gemensamma uppfattningar, värderingar och schabloner. Det som krävs i dagens och framtidens stridsmiljö är genomprofionaliserade militära organisationer som kännetecknas av mycket hög ledarkvalité på alla nivåer, motivation, disciplin och absolut lojalitet mellan organisationens medlemmar.³² Från ett strikt militärt perspektiv är detta sannolikt kriterier, vars realiserande bidrar till högre professionalitet. Sett utifrån ett nordiskt småstatsperspektiv är emellertid Macgregors tankar inte okontroversiella. Dessa skulle kunna komma i konflikt med kravet på demokratisk kontroll av de militära maktmedlen, såvida inte full överensstämmelse skapas mellan politisk och militär ledning avseende vilka former utvecklingen av de militära maktmedlen skall ta.

Den militärstrategiska organisations- och ledningskulturen

I Sverige har en högkvarters- eller generalstabsorganisation funnits alltsedan stormaktstiden. Fram till 1790 upplöstes denna efter varje krig. Gustav III införde efter det ryska kriget en ordning där en del av högkvarterspersonalen hölls kvar i tjänst för att biträda kungen i dennes roll som överbefälhavare. Detta system kom att i ett allt väsentligt oförändrat skick fortleva fram till 1873.

Från och med Napoleonkrigen kom, som framgått ovan, franskt tänkande att i hög grad influera de militära systemen i Europa fram till nederlaget mot Preussen i 1870-71 års krig. Napoleons generalstabsmodell var på grund av sin stora personalstyrka – inkluderande servicepersonal och skyddstrupp cirka 5000 man år 1805 och 12.000 man år 1812 – en helt orealistisk organisation som utgångspunkt för de nordiska ländernas, liksom för övriga europeiska länders ledningsorganisation på militärstrategisk nivå.³³

Industrialiseringen och teknikutvecklingen från 1850-talet och framåt visar på sambandet mellan operationernas ökande komplexitet och behovet av professionella

lednings- och administrativa organisationer. De frågor som hörde samman med organisering, mobilisering, transporter och försörjningen av stora arméer krävde en professionell ledningsorganisation. Efter Preussens seger över Österrike 1866 och Frankrike 1870-71 kom inte minst generalstabens helt centrala roll i arméns ledning, att influera det militära tänkandet i flertalet europeiska länder.

I Sverige kom den nya generalstabsorganisationen av år 1873 att starkt påverkas av dess preussiska motsvarighet. Denna generalstabskultur karakteriserades av synsättet att generalstabsofficerarna hade en generellt kvalitetshöjande funktion inom armén, befordran för generalstabsofficerarna var vanligtvis snabbare än för övriga officerare, liksom att varvningen av tjänstgöring vid förband och i staber betonades. Staben kom att innehålla avdelningar för kommunikation, militärstatistik, krigshistoria och topografi och omfattade totalt 40 generalstabsofficerare.

Krigföringen från omkring 1850 till och med nästan hela 1900-talet kom att starkt präglas av industrialismen. I de västliga samhällena blev följaktligen också militärmakten starkt influerad av en samhällsutveckling vars utveckling byggde på industrialismens framsteg. Sir Michael Howard beskriver detta som att den militära ledningskulturen utvecklades från romantisk heroism under den napoleonska eran till att från och med 1870-talet påverkas av vetenskapliga förhållningssätt, administrativ planering och professionalisering.³⁴ De långsiktiga effekterna av detta synsätt är påtagliga. Ett mycket tydligt exempel är att USA i sin egenskap av världsledande politisk, ekonomisk och militär makt, efter andra världskriget, starkt har påverkat flertalet samhällsområden i vår egen del av världen.

Det planerings- och ekonomisystem som infördes i den svenska Försvarsmakten under 1970-talet hade också som inspirationskälla en amerikansk motsvarighet som utvecklats av försvarsminister Robert McNamara i syfte att åstadkomma ett sammanhang mellan mål och medel. Det överordnade målet handlade om en tydligare civil kontroll av de militära maktmedlen och verktyget för detta blev ett system uppbyggt i enlighet med moderna managementtermer som skulle ge kontroll över såväl medelstillelningen för militära ändamål som utfallet i form av vad försvaret presterade. Såväl i USA som i de skandinaviska länderna, liksom i flertalet västländer, inrättades i försvarsdepartementen enheter för långsiktig planering och programbudgetering vilka avsågs ha kontroll över måluppfyllelse och effektivitet.

I USA började allt fler civila akademiker att medverka i såväl utvecklingen av det strategiska tänkandet som metoder för långsiktplanering. I den strategiska planeringen nyttjades i hög grad begrepp och metoder som var hemmahörande i den ekonomiska analysen, eftersom flera av de amerikaner som arbetade med strategi

och försvarsplanering hade en ekonomisk utbildning. I en svensk skrift från senare delen av 1960-talet hävdas att strategiska problem mycket väl kan analyseras utifrån ekonomiska analysmetoder då ekonomerna var vana vid att utnyttja formaliserade metoder på samhällsvetenskapliga data och att såväl militärstrateger som ekonomer i viss mån sysslar med likartade beslutsproblem.³⁵

Detta har medverkat till att utveckla en institutionell kultur i försvarsmakten avseende synen på planeringsfrågor och ekonomistyrning som har en nära koppling till civila företagskulturer. Men redan under 1950-talet skapades i den dåvarande krigsmakten en organisation för långsiktplanering och rutiner infördes avseende en rullande sjuårig planering. Liksom i fallet med det amerikanska planeringssystemet skulle det i den svenska motsvarigheten finnas ett samband med de försvarspolitiska målen via försvarspolitisk inriktning till själva planeringsförfarandet. Med begränsade medel för försvarsändamål, åtföljt av krav på god hushållning är det naturligt att den amerikanska modellen för programplanering och programbudgetering fick genomslag i alla de skandinaviska länderna. De samhällsekonomiska aspekterna på försvaret krävde förutom god planering en tydlig återredovisning av hur tilldelade medel användes. År 1970 fattade Sveriges Riksdag beslut om att införa ett nytt ledningssystem för försvaret. Komplexiteten avseende utvecklingen av krigsförband och vapensystem erfordrade ett planeringssystem som gav ett bra underlag för beslut med återverkningar som låg långt in i framtiden.

Redovisat planeringstänkande har inte varit fritt från kritik kopplat till dess konsekvenser för en professionell militär kultur. Historikern Wilhelm Agrell är en av många som hävdar att den svenska försvarsmakten gradvis kommit att teknokratise-ras och byråkratiseras genom det ekonomiska trycket från den politiska nivån, något som resulterat i tidigare redovisat planerings- och budgeteringssystem. En konsekvens av denna utveckling har enligt Agrell varit att Försvarsmakten omformats från en militär yrkeskår till ett ämbetsverk med ambitionen att fungera som ett modernt företag, vilket medfört att de särdrag som traditionellt varit militära organisationers adelsmärke har tonats ner med en avprofessionalisering som följd. Han uttrycker detta som "att de specifika problem och krav som är förknippade med kriget kommit att överskuggas av försvarsbyråkratins och försvarsplaneringens behov. Svenska officerare har i högre grad blivit dugande administratörer och lärare än potentiella fältherrar med den speciella fallenhet för operationskonst och ledarskap i strid som detta erfordrar".³⁶

Sedan Agrell skrev detta för mer än ett decennium sedan har de militära maktmed-len, också i de nordiska småstaterna, på ett helt annat sätt än tidigare kommit att bli

ett säkerhetspolitiskt instrument som utnyttjas frekvent i kriser och vid konflikter. De nordiska ländernas bidrag sedan 1990-talets början med trupp i FN-, NATO- och EU-ledda operationer på Balkan, i Afghanistan och i Kongo exemplifierar detta.

Som ett resultat av att insatserna i olika missioner med militära förband ser vi i dag å ena sidan en professionalisering av soldater, officerare och hela förband. Å andra sidan ser vi effekter av det som Agrell påtalade i form av att de militära ledningsorganisationerna på militärstrategisk nivå tenderar att alltmer utvecklas till utredningsinstitut med uppgift att servera den politiska beslutsnivån med erforderligt underlag.

Dessutom ser vi å ena sidan de möjligheter som informationssamhället erbjuder i form av möjligheter att minska antalet individer placerade i ledningsorgan på samtliga nivåer. Å andra sidan ser vi tendenserna att nyttja samma organisation och samma rutiner också när vi tillförs ny teknologi vars potential möjliggör färre organisatoriska nivåer, innehållande färre individer och ändrade arbetsrutiner. Kopplat till detta synes antalet allsidigt dugliga officerare på de olika organisatoriska nivåerna att vara begränsad. Den ledningsorganisation för armén på 40 generalstabsofficerare som Hugo Raab skapade 1873 återspeglar måhända den procentuella del högt kvalificerade officerare som en småstat av Sveriges storlek mäktar åstadkomma utgående från en noggrann urvalsprocess. Transformerar denna tanke vidare till informations-samhällets förutsättningar blir det därför viktigt att se på de former efter vilka organisationer utvecklas och att tänka i helt nya organisatoriska lösningar.

Det handlar inte bara om att se de möjligheter som finns att effektivisera existerande ledningsorganisationer. Detta låter sig svårligen göras utan att samtidigt se över existerande ledningsnivåer under den högsta ledningen. Mellan åren 1801 till 1805 organiserade Napoleon Bonaparte den franska armén efter ett mönster som kom att vara vägledande för hur Europas övriga stater kom att strukturera sina markstridskrafter. Armékårer, divisioner, brigader, regementen, bataljoner och kompanier är strukturer som till stora delar återfinns i de organisationskoncept som förtfarande dominerar 200 år senare. Utvecklingen inom markstridskrafterna kan därför, något förenklat, karakteriseras som att befintliga organisationsformer har teknikintensifierats.

Drivkrafterna i samband med att militära organisationer utvecklas är flera. Några av de viktigaste är samtidigt pågående evolutioner inom områdena operationskonst, taktik, teknik och nya idéer kring organisationsstrukturer och ledarskap. Även den kulturella dimensionen är viktig i denna process. Pågående utveckling mot nätverksbaserade försvarskoncept förutsätter förmågan till snabb uppdragssammansättning där begreppet "självorganisering" förekommer, samt en förmåga till beslutsfattning på taktisk nivå utförd av chefer i nära kontakt med motståndaren och med kunskap

om hur högre chefs beslut skall genomföras i syfte att nå uppställda politiska målsättningar.³⁷ En fråga som osökt infinner sig och som inte entydigt går att besvara är om vi är kulturellt mogna för ett sådant tänkande och förhållningssätt?

Den politiska viljan att utnyttja militära maktmedel

Under det kalla kriget, förekom ett antal kriser och regionala krig. Kommunisternas maktövertagande i Tjeckoslovakien 1948 ledde inte till någon höjning av den militära beredskapen i Sverige. Koreakriget medförde att Nato blev en reell försvarsallians med en militär kommandostruktur och krav på länder som Norge och Danmark att förstärka sina respektive försvarsmakter. I Sverige uttryckte statsminister Tage Erlander oro för att detta kunde påverka den svenska opinionen till ett ställningstagande i det kalla kriget och driva Sverige närmare eller till och med in i NATO.³⁸ Omtanken om den svenska alliansfriheten och neutraliteten verkar här ha varit överordnad oron över svensk beredskap kopplad till eventualiteterna av ett stundande storkrig. Denna defensiva hållning sattes på prov i juni 1952 då sovjetiskt jaktflyg först sköt ner en svensk DC 3:a och därefter ett svenskt Catalinaplan som sökte efter den försvunna DC 3:an över Östersjön. Statsministerns tankar kretsade då kring huruvida svensk militär aktivitet provocerat Sovjetunionen. Inte kring vilka beredskapsåtgärder händelsen krävde.³⁹

Suez och Ungernkriserna 1955-56 innebar ett komplicerat säkerhetspolitiskt läge vars utveckling måste anses som svårbedömbart. Ett brittiskt/franskt militärt angrepp på Egypten genomfördes på senhösten 1956 varvid Suezkanalen spärrades samtidigt som ett israeliskt anfall skedde genom Sinaiöknen mot Egypten och Sovjetunionen satte in truppstyrkor för att krossa den ungerska revolten. Supermakterna och FN lyckades få slut på striderna vid Suezkanalen den 7 november och fyra dagar senare var det ungerska upproret krossat. De krav på svenska beredskapshöjningar som framfördes möttes under de första novemberdagarna med skepsis från såväl försvarsministerns sida som från ÖB, vilka hänvisade till riskerna för att sådana åtgärder skulle verka alarmerande. Dessa sammanfallande kriser uppvisar paralleller till den säkerhetspolitiska situationen 1939 och den svenska regeringen visade då såväl som 1956 en påfallande försiktighet.⁴⁰

Notkrisen mellan Sovjetunionen och Finland i oktober-november 1961 kom överraskande för den svenska politiska och militära ledningen. Trots att denna kris berörde förhållanden i ett för svensk säkerhetspolitik primärt intresseområde vidtogs inga påtagliga beredskapsåtgärder. Ej heller vidtogs några beredskapshöjningar i samband

med Kubakrisen på hösten ett år senare, då det förelåg risk för ett kärnvapenkrig mellan de två dominerande maktblocken. I samband med sexdagarskriget mellan Israel och Egypten 1967 vidtogs inga svenska militära beredskapsåtgärder. Jom Kipurkriget 1973 bedömdes av den svenska statsledningen som en konflikt avgränsad till Mellanöstern, vilket medförde att inga militära beredskapsåtgärder vidtogs.⁴¹ Denna bedömning är märklig eftersom händelseutvecklingen var på väg att ge upphov till den första stora konfrontationen mellan USA och Sovjetunionen sedan Kubakrisen 1962. Sovjetunionen framförde hot om att ingripa på egyptisk sida i konflikten och USA:s svar kom i form av en global beredskapshöjning på sina stridskrafter.⁴²

Under Polenkrisen 1980-81 tog regeringen beslut om en del mindre beredskapsåtgärder. Under det oroliga året 1981 beslutade regeringen i samband med att undantagstillstånd proklamerades i Polen om färdighållningsorder för en torpedbåtsdivision. På högsta politiska nivå fanns en farhåga om att denna typ av åtgärder kunde verka provocerande. Man var angelägen om att åtgärden skulle ges minsta möjliga publicitet. I samband med denna kris tillkom på initiativ från UD en krisgrupp i vilken representanter från statsrådsberedningen, försvarsdepartementet, försvarsstaben och försvarets radioanstalt ingick.⁴³

Ubåtskränkningarna under åren 1980-90 med kulmen under den så kallade Hårsfjärden-incidenten 1982, skedde utifrån den militära grundförutsättningen att den svenska ubåtsjaktkapaciteten som ett resultat av en dominerande invasionsförsvarsfilosofi hade nedprioriterats. Det skulle ta cirka ett decennium att återskapa ubåtsjaktförmågan. Den sovjetiska ubåten U 137:s grundstötning i Gåsefjärden den 17 oktober 1981 hade påkallat omedelbara svenska åtgärder där samarbetet mellan departement och försvarsledningen visade sig fungera väl. Inte minst berodde detta på att den i samband med Polenkrisens första år, 1980, bildade krisgruppen aktiverades under U 137-incidenten. Denna kom att få betydelse som ett organ vilken efter analys och diskussion, samordnat kunde föreslå åtgärder till stats-, utrikes- och försvarsledningen. Därutöver utgjorde incidenten i Gåsefjärden ett synbart bevis på behovet av en ubåtsskyddskapacitet⁴⁴. Att övertyga politiker om vilken tid och vilka insatser som erfordrades för att bygga upp en åsidosatt funktion skulle emellertid visa sig vara en svår process bland annat beroende på att den svenska säkerhetspolitiken alltsedan 1968 års försvarsbeslut grundats på förutsättningen om europeisk avspänning.⁴⁵

Efter det kalla krigets slut har det, som ett resultat av att Sverige ej längre är militärt hotat, skett ett trendbrott i synen på att aktivt använda Försvarsmakten som ett politiskt instrument. Dels har de samlade resurserna i större utsträckning börjat användas utanför landets gränser. Dels har insatserna skett i nära samarbete med

EU och NATO. Denna starkt förändrade syn på nyttjandet av svenska militära maktmedel möjliggjordes genom den omtolkning av den svenska säkerhetspolitiken som skedde med början 1992 där betoningen låg på en alliansfrihet som medgav militärt samarbete såväl inom ramen för Pfp som NATO och EU och där internationella insatser skrivits in som en av fyra huvuduppgifter för försvarsmakten.⁴⁶ Detta bryter med en lång svensk tradition där förutsättningen för ett svenskt militärt utlandsengagemang varit att denna skulle genomföras i regi av FN.

Insatser med svensk trupp i Bosnien, Makedonien, Kosovo, Baltikum (utbildnings- och materiellt stöd samt minröjning till sjöss), Afghanistan och senast i Kongo utgör tillsammans med det svenska bidraget till en europeisk insatsstyrka tydliga signaler på en ny syn som möjliggör att militära maktmedel blir en "tangens på den politiska klaviaturen" i likhet med vad som gäller för till exempel diplomati och biståndspolitik.

Konstateras kan att vidmakthållandet av svensk alliansfrihet syftande till neutralitet i krig, fram till det kalla krigets slut, har haft stor påverkan på den svenska regeringens tveksamhet då det gällt att använda försvarsmakten som ett politiskt verktyg i andra sammanhang än i samband med ett krig. Något förenklat var därför försvarsmaktens roll i den "säkerhetspolitiska vardagen" avgränsad till två roller. Den ena var att avskräcka från angrepp, där försvarsmakten utgjorde själva grundförutsättningen för en trovärdig neutralitetspolitik. Den andra rollen sammanhängde med uppgiften att försvara Sverige såvida den första uppgiften, att avskräcka från angrepp, misslyckades. Det var också viktigt att det svenska försvaret utformades utifrån ett defensivt försvarskoncept varmed avsågs en tydlig defensiv strategi som inte skulle kunna uppfattas som att Sverige hotade någon annan stat i sin omgivning.⁴⁷

Ett utslag av detta tänkande var att Sverige frivilligt avstod från utvecklingen av en egen nukleär förmåga. Kring anskaffningen av svenska kärnvapen hade det funnits enighet bland centrala politiska aktörer i såväl det socialdemokratiska partiet som inom högern och folkpartiet. Det som slutligen fällde avgörandet till förmån för ett beslut om icke anskaffning var att svenska kärnvapen i stället för att verka avskräckande kunde provocera fram ett preventivt sovjetiskt angrepp.⁴⁸

Inför vinterkrigets utbrott 1939, liksom inför det tyska angreppet på Danmark och Norge den 9 april 1940, fanns det hos den svenska regeringen en stor tveksamhet till beredskapshöjningar som man antog skulle kunna verka provocerande på Sovjetunionen respektive Tyskland.⁴⁹ Likaledes fanns en ovilja i framförallt den danska men också i den norska regeringen om beredskapshöjningar inför 9 april, trots starka indikationer om ett förestående angrepp.

Såväl efter andra världskrigets slut som efter det första fanns i politiska kretsar i Sverige en syn på försvarsmakten som en utbildningsorganisation. Till detta bidrog efter andra världskrigets slut en etablerad hotbild om kriget mellan öst och väst som det enda krigsfall vilket kunde beröra landet: ett scenario som skulle föregås av tilltagande spänning vilket skulle medge att svenska åtgärder skulle kunna vidtagas i tid. Mot detta står att inkomna underrättelser, även av alarmerande art, sällan lett till konkreta åtgärder.⁵⁰ Samtidigt som det har funnits få initiativ från politiskt håll som syftat till bättre omedelbar beredskap har inställningen från militärt håll varit tvetydig. Från arméhåll har det funnits starka krafter som verkat för den långsiktiga beredskapen. Förståelsen för behoven av omedelbar beredskap har varit större inom marinen och flygvapnet vilka försvarsgrenar mera direkt kommit att beröras av kriser och incidenter i Sveriges närområde.⁵¹

Slutligen kan rent praktiska orsaker till oviljan från såväl politiskt som militärt håll att "spela på beredskapsinstrumentet" spåras. Kostnaderna i samband med inkallelser av värnpliktiga skulle drabba såväl försvaret som näringslivet och kunde också få psykologiska återverkningar i samhället genom att beredskapsåtgärderna oroade svenska medborgare. I detta sammanhang bidrog arbetstids- och ersättningsbestämmelserna för försvarsmaktens personal till att höja kostnaderna i samband med intagandet av en högre beredskap.⁵²

Mot en ny militärstrategisk kultur

Den minskande sannolikheten i vår del av världen för återkomsten av totala krig av den typ som det planerades för under det kalla kriget, sammanhänger inte bara med Sovjetsystemets sammanbrott. Orsakerna bör betraktas utifrån ett längre tidsperspektiv och som en konsekvens av att Europa efter två världskrig och ett kallt krig som kostat enorma belopp inte ser krig som ett instrument för politiken – åtminstone inte på den europeiska kontinenten. Det konfliktmönster som introducerades i Europa i samband med Napoleonkrigen, där kriget blev en nationell överlevnadsfråga, har efter 200 år förlorat aktualitet. Den existentiella kampen som förs över hela det territoriella djupet med målsättningen att överleva som fri nation är därmed en mindre sannolik utmaning för militära organisationer i flertalet europeiska stater. I och med denna utveckling är också ett tvåhundraårigt militärstrategiskt kulturfundament på väg in i historien. Det skall betonas att detta gäller Europa och att dagens militärstrategiska kultur i Asien kan karakteriseras som ett "kvardröjande kallt krig" med hög rustningsnivå.

Inom ramen för EU ser vi en ökande samverkan och enhetlighet avseende krishantering, vars grund utgörs av synsättet att inget av medlemsländerna på egen hand klarar av att i dag hantera bredden av säkerhetsmässigt relaterade utmaningar. EU med 25 medlemstater och 450 miljoner invånare och en fjärdedel av världens brutonationalinkomst gör unionen till en global aktör med konsekvens att Europa har möjligheterna att tydligt påverka säkerheten i världen. Som ett resultat av globaliseringen kan geografiskt avlägsna hot direkt påverka Europa varför säkerhetsskapande och konfliktförebyggande åtgärder ofta måste fokuseras på insatser utanför vår världsdel, där exempelvis lösningen av den arabisk-israeliska konflikten är en strategiskt prioriterad fråga för Europa. Unionens säkerhetsstrategi från 2003 betonar vikten av att Europas stater utvecklar ett tänkande som möjliggör tidiga och snabba, men då så erfordras också kraftfulla insatser.⁵³ Sammantaget utgör detta en säkerhetsmiljö som reducerar möjligheterna för medlemstaterna att agera autonomt.

Rambetingelserna för en ny militärstrategisk kultur utgår således från sammanbrottet av den bipolära världsordningen. Under denna epok var hotet entydigt definierat såväl ideologiskt som geografiskt och militärt. Men det kalla kriget uppvisade också många och små konflikter som pågick vid sidan av den ideologiskt betingade öst-väst centrerade huvudkonflikten. I motsats till dagens situation utövade supermakterna eller stater/partner som var allierade/förbundna med dessa, kontroll över dessa små konflikter. Från 1990-talet har den relativa betydelsen av dessa mindre, ofta inomstatliga konflikter ökat. Huvudproblemet kan karakteriseras som att den rika, välordnade delen av världen, känner sig hotad av att de konflikter, den ordning och det kaos som dominerar på Balkan, i Kaukasus, i Nordafrika, i Mellanöstern och i delar av Latinamerika skall sprida sig till vår del av världen.⁵⁴

I Afrika, större delen av Mellanöstern, södra Asien och delar av Latinamerika har förhoppningarna om en positiv framtid efter självständigheten från de europeiska och ottomanska kolonisationsatorerna till stora delar förbytts i misär, frustration och desperation. I regioner där det existerar ringa överensstämmelse mellan politiska och etniska gränser, utvecklas en djupgående känsla av hopplöshet som utgör grogrund för att motivera väpnade aktioner mot det som upplevs vara inkräktande element från den globaliserade världen. Detta är inte första gången i historien där utvecklad kontakt mellan människor har medverkat till att öka faran för konflikter mera än att minimera denna. Detta kan enligt Macgregor exemplifieras utifrån Gutenbergs upptäckelse av boktryckarkonsten för ett halvt årtusende sedan, vilken tvivelsutan starkt bidrog till sprida vetande samtidigt som samma medium inspirerade till växande nationell identitet liksom klassmedvetenhet och så småningom också gav bränsle till

den starkt destruktiva konflikt med rötter i religiösa motsättningar som getts namnet Trettioåriga kriget. Det som emellertid skiljer 1500-talet från 2000-talet är den snabbhet med vilken information sprids över geografiska gränser.⁵⁵

Den huvudfrågeställning som detta genererar är hur världssamhället skall klara av att hantera den typ av konflikter som är en konsekvens av globaliseringseffekterna och i huvudsak inte har en mellanstatlig karaktär? Erfarenheten från konflikter efter det kalla kriget är att dessa påverkar ett allt större antal nationer, således inte bara de rika. De nordiska länderna har starkt påverkats av denna utveckling och varit frekventa truppbidragsgivare till missioner som syftat till att åstadkomma politisk stabilitet och fred.

Staters militära styrkor organiseras, utbildas och utrustas fortfarande primärt för att fränta motståndaren hans militära förmåga. Detta sammanhänger med att det i den "napoleonska krigföringen" finns en symmetri mellan motparternas militära kapaciteter alltifrån konceptuellt tänkande via organisation till teknologi.

I tydlig kontrast till det napoleonska paradigmet vars kännetecken är att snabbt avgöra ett krig genom våldsamma och avgörande slag, söker en icke-statlig motståndare, genom att tillämpa Sun Tzus och Maos läror, att undvika varje slag som inte med säkerhet kan vinnas. I kampen mellan en västlig militär organisation och en icke-statlig aktör framtonar därför bilden av att det konventionella ställs mot det okonventionella och det synliga för en kamp mot det osynliga. I motsats till det napoleonska paradigmet som bygger på att motståndaren besitter en tyngdpunkt på vilken dennes maktutövning är avgörande, saknas denna hos en icke-statlig aktör. I stället för avgörande militära kraftmätningar försöker denne i stället att utnyttja tiden i kombination med ett konsekvent åsidosättande av folkrätten samt tillämpa insatskoncept som maximerar förlusterna i liv och infrastruktur hos motståndarens samhällssystem. För att besegra den konventionellt militärt starkare söker en icke-statlig motståndare långsiktiga framgångar. Strategin kan utgöra en kombination av att utnyttja motståndarens känslighet för förluster av människoliv, som genererar problem med såväl hemma- som den internationella opinionen, samt försöka att skapa problem i motståndarens allians- och koalitionsförhållanden som förorsakar internationella politiska och diplomatiska förvecklingar. Vi står således inför en sammanstötning mellan två icke-kompatibla paradigmen som utgår från vitt skilda ståndpunkter avseende våldsanvändning.

Problemet vid illustreras tydligt för de militära styrkor som i dag verkar på Balkan eller i Mellanöstern. Dessa konfronteras med helt andra betingelser än de som för ett drygt decennium sedan låg till grund för de nationella försvarsstyrkorna. Re-

surskonflikter, inbördeskrig med konsekvenser för Europa i form av flyktingströmmar, gränsöverskridande kriminalitet, global terrorism och miljökatastrofer, bidrar till att utveckla en ny militärstrategisk kultur. Denna får återverkningar på samtliga doktrinnivåer, utbildning, individuella förhållningssätt, former för att organisera de militära kapaciteterna, liksom militärmaktens förmåga att verka i interaktion med andra säkerhetspolitiska verktyg som politiska, diplomatiska, ekonomiska och humanitära.

Beroende på konfliktens art kan maktmedlen komma att nyttjas inom ett begränsat geografiskt område om insatsen avser ett specifikt land eller region men kan också ha global karaktär, vilket är fallet i kampen mot terrorismen. Likaledes kan tidsfaktorn variera påtagligt alltifrån att handla om timmar vid en fritagning i ett gisslansscenario till att vara oöverblickbar vilket är fallet i kampen mot terrorismen. Men beroende på att konflikters politiska dynamik i dag är mycket stor och på grund av att informationstekniken gör det möjligt för media att förmedla nyheter globalt och nära nog i realtid, öppnas möjligheterna för allt snabbare händelseförlopp vilket får som konsekvens att militära kapaciteters reaktions- och insatsförmåga måste vara mycket hög. Behovet av att på kort tid etablera en militär närvaro kan vara av stor betydelse såväl för att tidigt få kontroll över händelseutvecklingen som för att signalera politisk vilja att lösa en konflikt. I den här typen av scenarier är det svårt att se något omedelbart hot mot de europeiska och följaktligen de nordiska nationalstaternas existens, vilket inte utesluter att ett sådant existerar mera långsiktigt.

Det finns två ytterligare faktorer som bidrar till att bryta det napoleonska paradigmet. Den första faktorn sammanhänger med förändringarna inom det vapentekniska området där utvecklingen av precisionsvapen utgör det tydligaste exemplet på det enskilda vapnets ökade effekt. Den andra faktorn sammanhänger med utvecklingen inom informationsteknologin. Två huvudkonsekvenser kan skönjas av denna utveckling. Den första konsekvensen är att statsmakten fråntagits ett tidigare generellt monopol på insamling, bearbetning och presentation av stora informationsmängder. Den andra konsekvensen som faller ut av den först nämnda är att traditionella maktpyramider tenderar att förlora sin betydelse i och med att den nya teknologin bäst kommer till sin rätt i decentraliserade nätverksstrukturer. Dagens västliga strukturer för utövande av såväl statlig som militär makt kan, som tidigare nämnts, härledas till de som skapades för 200 år sedan. För statsmakten är utmaningen att finna organisationsformer som effektivt tillvaratar de nya tekniska möjligheterna och därmed gör nationalstaten till en fortsatt relevant aktör i nya globaliserade maktstrukturer. För militärmakten blir de stora utmaningarna att finna de strategiska tyngdpunkter

som relateras till de motståndarkategorier som utgörs av icke-statliga aktörer samt att finna strukturer för att organisera de väpnade styrkorna som maximalt tillvaratar de nya tekniska förutsättningarna.

Den utveckling som inletts under 1990-talet mot nätverksbaserade koncept har sitt ursprung i USA som teknikledande aktör. Det är framförallt den snabba teknologiska utvecklingen och då särskilt inom området kommunikationsteknik som skapat uttrycket *Revolution in Military Affairs* (RMA). En av de tongivande bakom tänkandet kring RMA är den förre amerikanske amiralen och Vice Chairman of the Joint Chiefs of Staff William Owens. Hans bok *Lifting The Fog Of War*⁵⁶ har blivit något av en programförklaring för den postindustriella och därmed västliga synen på hur de militära kapaciteterna bör utvecklas för att vinna på det framtida stridsfältet. Viktiga faktorer i denna utveckling är bland annat de ökade möjligheterna att snabbt upptäcka, identifiera och bekämpa mål, ett ökat beroende av informations- och kommunikationssystem och därmed sammanhängande känslighet för informationskrigföring samt ett vidgat stridsrum föranlett av att möjligheterna att genomföra gemensamma insatser med mark-, sjö- och luftstridskrafter ökar samt att luftrummet och rymden nyttjas alltmer för sensorer och bekämpningssystem. Tillsammans med faktorerna ovan leder den snabba utvecklingen av obemannade farkoster för spaning och strid på marken, i luften samt över och under havsytan liksom utvecklingen av precisionssystem med lång räckvidd till att kvalitét tenderar att få ett allt större övertag mot numerär.

I Sverige har denna utveckling i mycket lågt till idémässig grund för försvarsmaktens framtida utveckling. Owens tankar är spårbara i de årsrapporter från perspektivplaneringen som under senare år inlämnats till försvarsdepartementet. Samma tankar går igen i den från försvarsdepartementet utgivna skriften *Revolution i det svenska försvaret*⁵⁷ och som en norsk motsvarighet kan ses en artikel av general Sverre Diesen i *Norsk Militært Tidsskrift* vilken förmedlar ett synsätt som liknar det som torgförs i de tidigare nämnda skrifterna⁵⁸.

Det existerar många utmaningar i arbetet med att omstrukturera militära organisationer från den kontext som utgjordes av det kalla krigets mot dagens och framtidens behov, vilket här benämns som "det post-napoleonska paradigmet". En slutsats som kan dras av det hittills förda resonemanget är att det finns ett övergripande behov av att utveckla militära styrkor som är rörligare, har korta insatstider, innehåller hög personell kvalitét samt besitter organisatoriska och insatskoncept utvecklade för att klara av det okända. Ordet flexibilitet utgör ett sammanbindande ord för dessa önskvärda kvalitéer.

För så gott som samtliga stater, USA möjligtvis undantaget, existerar två huvudlinjer för att uppnå den eftersträvsvärda flexibiliteten, vilka också innehåller ett motsatt spänningsfält. Den första avser möjligheterna att vidmakthålla den fulla vidd av militära kapaciteter som erfordras för att möta varje förutsebar kris. Detta kan vara ett naturligt svar på en säkerhetsmiljö som karakteriseras av genuina osäkerheter. Med den press på försvarsbudgetarna som existerar i de västliga länderna är det dock svårt att inneha både stor kapacitetsbredd och en rimlig grad av vidmakthållande. Den andra huvudlinjen handlar mera om de specifika militära kapaciteter som krävs för att möjliggöra ett snabbt militärt svar på kriser belägna utanför den egna statens territorium. Här krävs att en strategisk avdömning görs avseende vilka slags kriser som skall kunna mötas med militära maktmedel och därefter utveckla den militära strukturen mot denna nivå. Dessa två huvudlinjer av begreppet flexibilitet uttrycker den framtida försvarsplaneringens kärnfrågor där respektive stat måste klara ut vad den själv förmår respektive vad som måste lösas i samarbete med andra inom ramen för en allians, koalition eller bilateralt.⁵⁹

En roll som blivit allt tydligare för militära maktmedel, kopplad till ovan nämnda andra huvudlinjen, är att försöka lösa en kris som uppkommer i ett specifikt land eller område innan denna sprider sig till det egna landet. Samtidigt finns ett antal "mjuka" utmaningar inom säkerhetsområdet som illegal invandring, droghandel och gränsöverskridande kriminalitet vilka bidrar till att behovet av samarbete uppstår över gränserna mellan polisorganisationer, underrättelsetjänster och försvarsmakter. Det territoriella försvaret har då kommit att uppfattas som en allt mindre aktuell uppgift. Säkerhetsbilden kompliceras dock av att stater som engagerar sig utomlands för krishantering löper risker att motståndare till detta engagemang kan utföra exempelvis terroristattacker inom aktuell stats territorium. En konsekvens av detta resonemang är att försvarsplanerare också måste ägna en ökad uppmärksamhet åt de säkerhetsfrågor som är kopplade till skyddet av det egna territoriet vilket leder till ett ännu intimare samarbete med militär, polis och övriga säkerhetsskapande organisationer, nationellt såväl som internationellt.⁶⁰

Samtidigt tänker inte alla stater lika avseende säkerhet. Också i Europa existerar bland några stater ett fokus på traditionella statscenterade hot vilket kräver större militära styrkor som är grundade på värnplikssystem. Spänningen mellan Grekland och Turkiet liksom forna Warszawapaktsländers oro för utvecklingen i Ryssland utgör de mest påtagliga exemplen i Europa. I Östersjöregionen tillhör således de baltiska staterna och i någon mån Finland denna kategori, vilket kan förklara deras intresse för ett nära säkerhetssamarbete med övriga Europa och USA genom NATO och EU.

En militär konsekvens av detta säkerhetssamarbete kan bli en styrketransformering i dessa länder mot strukturer liknande de som utvecklas i övriga Europa.

Sociokulturella förhållanden i en nation påverkar transformeringen av den militärstrategiska kulturen. Som tidigare framhållits återspeglar militära organisationer de förhållanden som råder i samhället. Sett från ett nordiskt småstatsperspektiv är pågående sociokulturella trender likartade i Danmark, Finland, Norge och Sverige. Alla fyra länderna har upplevt en mycket stark välståndsutveckling under efterkrigstiden. Ett ökat materiellt välstånd har medfört att de fysiska förutsättningarna hos befolkningens flertal för militär verksamhet är sämre än för bara ett par generationer sedan. Utvecklingen har också medfört konsekvenser för de psykologiska och moraliska förhållandena i respektive länder. Medan de nordiska samhällena tidigare var relativt homogena avseende normer har vi i dag fått en omfattande individualisering av värdesystemet samtidigt som samhället är mera sekulariserat. Parallellt med detta ser vi framväxten av en krav- och rättighetsfokuserad kultur, där balansen mellan vad staten kan kräva av individen och omvänt vad individen kan kräva av staten är under förskjutning i en riktning som mera gynnar individen. Således är själva kontraktet mellan stat och individ under förändring. Tidigare föreställningar om att meningsskiljaktigheterna inte var djupare mellan olika intressegrupper än att dessa relativt lätt kunde överbryggas och att dessa var svagare än de överordnade gemensamma värderingarna, och att det fanns en villighet till att om så behövdes offra livet för det gemensammas bästa, har inte längre samma giltighet. Läggs här till ett konfliktmönster där många konflikttyper svårigen kan ses som ett hot mot nationell frihet och självständighet, ser vi ett fundamentalt problem för traditionella försvarskoncept baserade på allmän värnplikt.⁶¹

Samtidigt är de strategiska faktorerna avgörande i en sådan transformeringsprocess. Enligt Dandeker är det tre omständigheter som starkt påverkar beslutet om en övergång från värnpliktsarmé till en helprofessionell organisation. Den första sammanhänger med de säkerhetsmässiga fördelar som uppnås inom ramen för en försvarsallians. Den andra omständigheten är att ifrågavarande land inte är utsatt för något omedelbart militärt hot mot dess nationella suveränitet. Den tredje omständigheten sammanhänger med att nationen i fråga har för avsikt att delta, eller är en frekvent deltagare i internationella fredsmissioner.⁶² Där någon, några eller samtliga av dessa omständigheter är frånvarande ökar tendensen att bibehålla värnpliktssystemet.

Avslutning

De mera genomgripande förändringsbehov av militära organisationer som diskuteras i dag har i huvudsak två övergripande orsaker. Den ena sammanhänger med att krigföringen förändrats. Den andra orsaken sammanhänger med övergången i västvärlden från ett industri- till ett informationssamhälle. Globaliseringsprocesserna bidrar till att sprida ett kulturmönster som har sin utgångspunkt i ett västligt värde- och normsystem.

Ett resultat av globaliseringen är ett gemensamt västligt säkerhetsintresse. Detta säkerhetsintresse omfattar således också i hög grad de nordiska länderna och bidrar till att dessa alltmer agerar utifrån ett vidare säkerhetsperspektiv. Följaktligen minskar globaliseringen successivt små nationers möjligheter att från ett säkerhetsperspektiv agera autonomt. Det är i detta sammanhang också rimligt att anta att de kulturella förändringar som vi kan se i samtliga nordiska länders militära organisationer som en följd av det kalla krigets slut och framväxten av en post-industriell och globaliserad värld - åtminstone en västlig sådan - kommer att ta tid. En militär organisation som strukturerats för ett utnöttningskrig kommer att få svårt att omställa sig från detta synsätt såvida den dominerande militära kulturen ej tillåter att nya tankar prövas och gamla tankars giltighet därmed utmanas. De militära styrkorna i Sverige, Norge och Finland har under lång tid varit strukturerade för utnöttningskriget varför det skulle kunna vara rimligt att anta att den mentala omställningen därför kommer att ta tid. Mot detta står att den militärstrategiska kulturen i Danmark, Finland, Norge och Sverige samtidigt starkt influeras av den yttre påverkan som genereras av förändrade säkerhetspolitiska, teknologiska, sociopolitiska och ekonomiska förutsättningar i Europa som helhet.

En sannolik effekt i de stater som omfattas av globaliseringen är att det stora flertalet medborgare inte kommer att vara delaktiga i försvarsrelaterade frågor eftersom det postindustriella samhället varken behöver allmän värnplikt för att bemanna stora arméer eller en stor försvarsindustri för att fylla de behov som genereras av en massmobilisering. Den försvarsrelaterade roll som ett globaliserat samhälle som helhet däremot kan förutses få är bland annat att vidmakthålla en stark ekonomi och hög teknologisk utvecklingsnivå vilka båda är avgörande för staters förmåga att utveckla effektiva militära maktmedel.

Vi är då inne på frågan om hur de västliga nationerna strukturerar sina stridskrafter och om det traditionella sättet att organisera markstridskrafterna i bataljoner, brigader, divisioner och kårer är det optimala, dels mot bakgrund av utvecklingen av

informationsteknologin, dels med beaktande av att en motståndare kan utnyttja en mycket stor yta för sin krigföring. Sannolikheten för att modern teknologi öppnar upp möjligheterna för mindre styrkestrukturer som ger högre effekt än nuvarande nivåindelning har bland annat lett till att Frankrike övergivit divisionsnivån. Kanske ännu mera dramatiskt är att samma land övergivit värnplikten. Detta är intressant mot bakgrund av att det var i detta land som nuvarande dominerande nivåindelning av markstridskrafterna skapades och värnplikten utvecklades.

Ett tydligt exempel på nivåproblematiken är den utveckling mot nätverksbaserade militära kapaciteter som sker i länder som tagit steget över i informationssamhället. Nätverksbaserade koncept förutsätter att kvalificerade beslut kan tas på lägre nivåer, där chefer på taktisk nivå i direktkontakt med motståndaren har mandat att fatta de beslut som krävs för att infria den operative chefens syfte med striden för att denna i sin tur skall leda mot uppställda politiska mål.⁶³ Här kan slutsatsen dras att nätverket möjligen utgör en nu- såväl som framtida "tyngdpunkt" och att den tidlösa kampen mellan medel och motmedel kan komma att fokuseras inom detta område. Samtidigt handlar krig om att döda sin motståndare. Vi påminns dagligen om detta, varför det finns anledning att varna för synsätt som fokuserar på krigföringens tekniska dimensioner. Förändringar är inte synonyma med den teknologiska utvecklingen. Som vi har visat i exemplifieringarna från 1800-talets senare del, existerar andra faktorer. Samtida evolutioner eller, mera sällan, revolutioner avseende operativa, taktiska och organisatoriska koncept är lika betydelsefulla som den tekniska faktorn. Därutöver skall humandimensionens betydelse betonas, dels i form av ett starkt ledarskap som har kraften att driva förändringar, dels i form av att samtidigt åstadkomma en kulturell förändring som förmår att fullt ut exploatera de nya förutsättningarna.

Noter

- 1 John A. Lynn, *Battle: A History of Combat and Culture*, Boulder, Westview, 2003, s. xx.
- 2 Keegan 2003, s. 17.
- 3 Lynn 2003, s. xx.
- 4 Ibid.
- 5 Christan Sandahl, "Att vidga sin militära blick, Svenska arméofficerares studieresor till Europa 1900 – 1914", i *Militärhistorisk Tidskrift*, Stockholm, Militärhögskolan, 1995, s. 53.
- 6 Max Weber, *Economy and Society*, Volume I, University of California Press, 1978, s. 54.
- 7 Inge Tjøstheim, "Militærmaktens betydning i dag og i fremtiden" i Anders Kjøberg og Bernt Bull (red.), *Sikkerhetspolitisk tenking i en ny tid – fra enhet til mangfold*, Oslo, Europaprogrammet, 1998, s. 99.
- 8 Ibid. s. 79-80.
- 9 Iver Johansen, "Verneplikten ved veis ende?" i *Norsk Militært Tidsskrift* 11: 2003, s. 21.
- 10 Jan Glete, "Hugo Raab och den samtida krigföringens utveckling (1848-1871)" i Gunnar Artéus (red.) *Hugo Raab: Förförkamp för ett modernt försvar*, Stockholm, Försvarshögskolan 2004, s. 124-125.
- 11 Gullow Gjeseth, "Nordisk samarbeid – felles sikkerhet?" i Tønne Huitfeldt (red.), *Forsvaret i en ny tid*, Oslo Militære Samfund, 2000, s. 53-56.
- 12 Lars Ericson, "Hugo Raab och värnplikten" i Gunnar Artéus 2004 s. 73-74.
- 13 Ericson 2004, s. 74.
- 14 Glete 2004, s. 126-127.
- 15 Ibid. s. 30.
- 16 Christan Sandahl, "Att vidga sin militära blick, Svenska arméofficerares studieresor till Europa 1900 – 1914" i *Militärhistorisk Tidskrift*, Stockholm, Militärhögskolan, 1995, s. 41-89.
- 17 Michael H Clemmesen, "Danmarks forsvar fra omkring 1890 til 1918 – en skitse med fynsk perspektiv", i *Militärhistorisk Tidskrift*, Stockholm, Militärhögskolan, 1985, s. 5-38.
- 18 Hobson och Kristiansen 2001, s. 265.
- 19 Per-Hjalmar Bauer, "Helge Jung" i Carl-Axel Wangel (red.), *Sveriges Militära Beredskap 1939-1945*, Stockholm, Militärhistoriska Förlaget, 1982, s. 268.
- 20 *1936 Års Försvarsordning*, Stockholm, Militärhistoriska Föreningens förlag, 1936 Passim.
- 21 Arvid Cronenberg, "Säkerhetspolitik och Krigsplanering: Huvudlinjer i arméns operativa planering 1906-1945" i Bo Hugemark (red.), *Neutralitet och försvar*, Stockholm, Militärhistoriska Förlaget, 1986, s. 44-165.
- 22 Einar Lyth, *Militärt Försvar I Norden*, Stockholm, Centralförbundet Folk Och Försvar, 1983 Passim

- 23 Detta gällde dock ej Finlands försvar där fredsfördraget i Paris 1947 bland annat uteslöt innehavet av ubåtar.
- 24 Ståle Ulriksen, *Den norske forsvarstradisjonen. Militærmakt eller folkeforsvar*, Pax Forlag A/S, Oslo 2002 s. 25-72.
- 25 Ibid. s. 228.
- 26 Björn Zickerman, "Kvalitet – kvantitet, en fråga om överlevnad" i *Handlingar Och Tidskrift*, Kungl. Krigsvetenskapsakademien, 4:2003, s. 94-108.
- 27 Nils Sköld, "Värnplikt och folkförsvar", *Försvar i Nutid* nr 1, 1974, Centralförbundet Folk och Försvar, Stockholm. Passim.
- 28 Joseph L. Soeters, Donna J. Winslow and Alise Weibull, "Military Culture" in Giuseppe Caforio (ed.) *Handbook of the Sociology of the Military*, Kluwer Academic/Plenum Publishers, New York 2003, s. 240-43
- 29 Ulriksen 2002, s. 23-24.
- 30 Baer 1994, s. 403.
- 31 Ralph Peters, *Fighting for the Future*, Stackpole Books, Mechanicsburg, 1999. Passim.
- 32 Douglas A. Macgregor, *Transformation Under Fire, Revolutionizing How America Fights*, Praeger, Westpoint 2003, s. 190.
- 33 Artéus 2003, s. 51.
- 34 Howard 1976, s. 101.
- 35 Lennart Grape och Bengt-Christer Ysander, *Säkerhetspolitik och försvarsplanering*, Studieförbundet Näringsliv och samhälle, Stockholm 1967, s. 22-23.
- 36 Wilhelm Agrell, *Det välorganiserade nederlaget*, Ordfronts förlag, Stockholm 1990, s. 206-207.
- 37 Macgregor 2003, s. 25.

- 38 Petersson 2002, s. 10.
39 Ibid. s. 10.
40 Göte Blom och Per Rudberg, *Vår Beredskap, Var Den God?*, Marinlitteraturföreningen, Karlskrona 1996, s. 41, 43-45.
41 Ibid. s. 41-42.
42 Petersson 2002, s. 10.
43 Blom och Rudberg 1996, s. 48 - 51.
44 Ibid. s. 51-56.
45 Cars, Skoglund och Zetterberg, *Svensk Försvarspolitik Under Efterkrigstiden*, Probus Förlag, Stockholm 1986, s. 38.
46 Petersson 2002, s. 11-12.
47 Ibid. s. 11.
48 Ibid.
49 Ibid. s. 13.
50 Blom och Rudberg 1996, s. 57.
51 Blom och Rudberg 1996, s. 57-58.
52 Ibid. s. 58.
53 *Ett säkert Europa i en bättre värld, En europeisk säkerhetsstrategi*, Europeiska unionens institut för säkerhetsstudier, Paris 2003, s. 3-23.
54 Tjøstheim 1998, s. 81-82.
55 Macgregor 2003, s. 40-41.
56 William Owens with Ed Offley, *Lifting the Fog of War*, Farrar, Straus, Giroux, New York 2000 Passim.
57 Michael Moore, *Revolution i det svenska försvaret*, Försvarsdepartementet, Stockholm. Passim.
58 Sverre Diesen, "Forsvarets Konsept For Nettverkssentrisk Krigføring", *Norsk Militært Tidsskrift*, 5: 2003, s. 4-13.
59 Christopher Dandeker, "Building Flexible Forces for the 21st century" i Guiseppa Caforio (ed.) *Handbook of the Sociology of the Military*, Kluwer Academic/Plenum Publishers, New York 2003, s. 406-407.
60 Ibid. s. 409-410.
61 Sverre Diesen, Trenger vi en ny strategi?" i Tønne Huitfeldt (red.), *Forsvaret i en ny tid*, Oslo Militære Samfund, 2000, s. 85-86.
62 Dandeker 2003, s. 411.
63 Macgregor 2003, s. 25.